

Левчук Юлія
аспірантка юридичного факультету
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

ОРГАНІЗАЦІЯ АДВОКАТУРИ В ОКРУЗІ КИЇВСЬКОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ ЗА СУДОВИМИ СТАТУТАМИ 1864 РОКУ

У статті досліджено основні етапи становлення та розвитку інституту адвокатури періоду судової реформи 1864 року в Російській імперії, зокрема, в окрузі Київської судової палати. Встановлено підстави та передумови формування інституту адвокатури, а також основні аспекти організації та діяльності адвокатури.

Ключові слова: адвокатура, Київська судова палата, Судові Устави 1864 року, судова реформа, присяжні повірені, приватні повірені.

В статье исследованы основные этапы становления и развития института адвокатуры периода судебной реформы 1864 года в Российской империи, в частности в округе Киевской судебной палаты. Установлены основания и предпосылки формирования института адвокатуры, а также основные аспекты организации и деятельности адвокатуры.

Ключевые слова: адвокатура, Киевская судебная палата, Судебные Уставы 1864 года, судебная реформа, присяжные поверенные, частные поверенные.

The basic stages of formation and development of the Bar during the 1864 judicial reform in Russian Empire, particularly in the district of the Kiev trial chamber, are investigated in the article. The reasons and preconditions of the Bar formation, as well as basic aspects of its organization and operation, including some prominent lawyers operation, are established.

Keywords: the Bar, Kiev trial chamber, the Court regulations of 1864, judicial reform, state attorneys, private attorneys.

Дослідження історико-правового досвіду проведення судової реформи 1864 року в Російській імперії і на українських землях зокрема, сприяє науковому аналізу проблеми впровадження нових інститутів у систему правосуддя у ХІХ столітті. Даний аналіз дозволить використати досвід реформування правових механізмів захисту прав людини, в тому числі й питань

функціонування інституту адвокатури в Україні сьогодні. Це зумовлює актуальність та доцільність вивчення підстав та передумов створення адвокатури в окрузі Київської судової палати (як одиниці судової системи імперії), а також основ організації та функціонування цього інституту, діяльності визначних адвокатів того часу.

Науковий інтерес до становлення та розвитку системи адвокатури в Україні ми бачимо та аналізуємо в наукових працях наступних вітчизняних та зарубіжних вчених: Васьковського Є. В., Варфоломєєвої Т. В., Глушаченко С. Б., Меланчук А. В., Святоцького О. Д., Синеокого О. В., Стоянова А. Н., Черкасова Н. В. та інших.

Метою даної статті є аналіз створення та функціонування інституту адвокатури на території округу Київської судової палати як структурної одиниці судової системи Російської імперії за Судовими Уставами 1864 року.

Вся територія Російської імперії, згідно із положеннями Судових Уставів, поділялась на судові округи на чолі із судовими палатами кожен. За підрахунками Курас Т. Л., уже до початку ХХ століття у Російській імперії налічувалось чотирнадцять судових округів та чотирнадцять судових палат, відповідно [1, с. 118]. На території підросійської України було засновано три судові палати: Харківську, Одеську та Київську.

Враховуючи поетапність впровадження судової реформи на території імперії в силу її мультиетнічності та масштабів, а також певних соціально-економічних та політичних обставин, Київська судова палата була урочисто відкрита останньою з трьох вище згаданих палат – 29 червня 1880 року. Це підсумовувало очікуване впровадження основних положень судової реформи на Правобережній Україні. Київська судова палата діяла на підставі положень Регламентації заснування судових установ від 20 листопада 1864 року. До округу Київської судової палати входили території Київської, Волинської, Чернігівської та Могильовської губерній [2, с. 24]. Таким чином, юрисдикція Київської судової палати охоплювала окружні суди вище згаданих губерній, а

саме Київський, Житомирський, Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський суди.

Нормативно-правове регулювання судової реформи, в тому числі й інституту адвокатури, забезпечувалось Судовими Уставами, підписаними Олександром II 20 листопада 1864 року і складались із чотирьох основних документів: із Регламентації заснування судових установ, Уставу цивільного судочинства, Уставу кримінального судочинства та Уставу про покарання, що накладаються мировими суддями [3]. У 1866 році в доповнення було прийнято Положення по нотаріальній частині.

Судова реформа започаткувала нову систему судоустрою в Російській імперії, а також сприяла впровадженню нових підходів в функціонуванні органів слідства, прокуратури, адвокатури та нотаріату. Проголошуючи принцип змагальності та рівності сторін на зміну теорії формальних доказів та інквізиційному процесу, влада зобов'язувалась заснувати інститут присяжних повірених (адвокатури) в імперії.

Гессен Й. В. у своїй фундаментальній праці «Історія російської адвокатури» виокремив основоположне завдання адвокатури: «За допомогою адвокатів судове змагання може бути повним і жвавим, а ця повнота і жвавість необхідні для того, щоб суддя міг роглянути справу усебічно, проникнути в саму її сутність і скласти собі тверде переконання; тільки це може захистити суддю від однобічності в погляді, настільки шкідливої для правильності рішення...» [4, с. 36].

Створення інституту судового представництва і правозаступництва, а також формування соціально-правової категорії судових представників і правозаступників, об'єднаних під загальною назвою «присяжних повірених», передбачалось Регламентацією заснування судових установ, зокрема, розділом «Про осіб, що перебувають при судових місцях», главою «Про присяжних повірених». Згідно з даним документом, вводився інститут присяжних повірених, що представляв собою незалежну від держави професійну

корпорацію, включену в систему судочинства на підставі прав і обов'язків ведення кримінальних і цивільних справ у всіх судових інстанціях імперії (ст. 353) [5, с. 717]. Документом законодавчо закріплювалися принципи формування персонального складу адвокатури (ст. 354), права і обов'язки присяжних повірених (ст. 383-406), а також правові підстави професійної самоорганізації і самоврядування, органами якого виступали загальні збори присяжних повірених округу судової палати і обрана ними рада, що володіла функціями адміністративної та дисциплінарної влади (ст. 357-378).

Адвокатура поділялась на два види: присяжні повірені – адвокати, що працювали при судових місцях (судових палатах та окружних судах) та склали присягу перед вступом на посаду; приватні повірені – адвокати, що могли брати участь в справах лише по довіреності від однієї з сторін спору та з дозволу суду. Діяльність останніх була індивідуальною, визнавалась та регламентувалась на законодавчому рівні лише після прийняття змін до основного законодавчого акту у 1874 році. За статистичними даними, кількість присяжних повірених значно переважала над кількістю приватних.

Станом на 1886 рік в окрузі Київської судової палати налічувалось 120 присяжних повірених та 54 їх помічники; у 1913 році – 492 присяжних повірених та 417 помічників, відповідно. Приватних повірених в цьому ж році було лише 10,7 % у відношенні до кількості присяжних повірених [6].

Законодавцем висувались високі вимоги до зайняття посади присяжного повіреного. Зокрема, громадянство Російської імперії та 25-річний вік особи, наявність юридичної освіти у кандидатів на посаду, а також стаж роботи у сфері права протягом п'яти років. Іноземці, особи, що збанкрутували, державні службовці, особи, що за вироком суду позбавлені певного права, священнослужителі, що позбавлені духовного сану за вироком духовного суду, особи, які перебувають під слідством за злочини чи проступки, що тянуть покарання у вигляді позбавлення права стану, особи, відсторонені від служби в суді, особи, яким судом заборонено клопотати по справам інших, особи,

виключені з числа присяжних не мали права на зайняття посади присяжних повірених.

У кожному окрузі судової палати, якщо число присяжних повірених перевищувало 20 чоловік, то засновувалась рада присяжних повірених, її чисельність мала бути не менше 5 і не більше 15 осіб. Діяльність ради була досить детально регламентована. Метою її створення був «правильний і успішний нагляд» за всіма присяжними повіреними. Крім того, рада поєднувала обов'язки судового і адміністративного характеру, наприклад, спостереження за точним і неухильним дотриманням присяжними повіреними своїх обов'язків, виконанням законів і правил в інтересах довірителів. Діяльність ради підлягала щорічному звіту перед загальними зборами рад [7, с. 84].

Спроби відкрити раду присяжних повірених в Києві були категорично відхилені владою. У 1874 р. їх створення взагалі призупинили з посиланням на те, що нібито створені ради не виправдали покладених на них завдань нагляду за гідністю і моральною чистотою в діях присяжних повірених. У листі С. Ф. Морошкін (присяжний повірений Харківської ради присяжних повірених) повідомляв, що Міністр юстиції на зустрічі з присяжними повіреними (1884 р.) стверджував, що подальше відкриття рад — захід загальнодержавний, а також наголосив на необхідності подальшого розповсюдження корпоративної організації на Київський та Одеський округи, з яких надійшли клопотання про відкриття там рад присяжних повірених. **(Дати посилання на джерело).**

До моменту заснування рад присяжних повірених їх функції виконували окружні суди, що, відповідно, не дозволяло вести мову про повне самоврядування в адвокатській діяльності. В окрузі Київської судової палати рада присяжних повірених була створена лише у 1904 році. Першим її головою став відомий на той час адвокат Олександр Соломонович Гольденвейзер (1855-1915 роки), якого вважали блискучим поповненням адвокатури у 70-ті роки

(вступив до адвокатури у 1877 р.). Юрист широкого профілю і великого таланту довгий час разом з Куперником Л. А. очолював київську адвокатуру.

Рада присяжних повірених наділялась адміністративними та дисциплінарними функціями. Зокрема, розглядала клопотання осіб, що мали намір стати присяжними повіреними; слідкувала за морально-етичним станом членів адвокатури; встановлювала правила, обов'язкові для присяжних повірених, тощо. За вчинки, несумісні зі званням присяжного повіреного, адвокат підлягав дисциплінарній відповідальності перед радою присяжних повірених, що виступала в якості першої інстанції, і судовою палатою у другій інстанції. При цьому особи, виключені з числа присяжних повірених, позбавлялися права повторно клопотати про вступ в це звання на всій території Російської імперії.

Варто зазначити, що прийом в професійну адвокатуру на підставі критеріїв теоретичних знань і практичного стажу мав здійснюватися органами корпоративного самоврядування – тобто, радами присяжних повірених, які щорічно обирались на загальних зборах присяжних повірених (ст. 364 Судових Уставів 1864 р.). Передаючи питання про прийом і виключення присяжних повірених до відання рад, уряд, проте, залишав за судовими місцями (судовими палатами і окружними судами) адміністративну функцію «приписки до стану присяжних повірених» і приведення останніх до присяги (ст. 381 Судових Уставів 1864 р.) [3]. Таким чином, та адміністративна і дисциплінарна влада, якою Судові Устави 1864 р. наділяли ради, виражала ідеї про необхідність контролю не тільки формальної сторони адвокатської практики, її відповідності поточному стану правової науки і законодавчій базі, а й контролю етичної оцінки дій присяжних повірених.

Надзвичайно важливими були питання оплати праці. Присяжні повірені мали право або самостійно укладати угоди з довірителем щодо розміру гонорару, або ж застосовувалася спеціальна такса. Суд керувався нею при визначенні розміру судових витрат, що підлягають стягненню з сторони, що

програла, і сам визначав розмір гонорару присяжного повіреного, коли той укладав письмову угоду з клієнтом. Спочатку передбачалося, що Міністерство юстиції за поданням судових палат визначатиме розмір гонорару присяжних повірених у твердій сумі кожні три роки. Однак, цього не сталося і перша такса, встановлена в 1868 році, залишалася незмінною протягом усього існування адвокатури в царській Росії [7, с. 84].

Серед визначних адвокатів того періоду слід виокремити діяльність Олександра Соломоновича Гольденвейзера – першого голови ради присяжних повірених Київського судового округу. Він закінчив юридичний університет Санкт-Петербурзького університету (1876), працював помічником присяжного повіреного у свого брата, адвоката Мойсея Соломоновича Гольденвейзера в Москві. Адвокат був завзятим бібліофілом, зібрав значну колекцію рідкісних книг. З 1880-х років він жив у Києві, де багато років очолював київську адвокатуру. Гольденвейзер був головою розпорядчого комітету Київської консультації присяжних повірених, організатором і головою Товариства допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі, також автором робіт з цивільного та кримінального права. Багато друкувався в «Північному віснику», «Російській думці», «Віснику Європи», «Юридичному віснику», «Віснику права» та інших спеціалізованих періодичних виданнях [8]. О. С. Гольденвейзер вважався одним з найбільших фахівців з цивільного права в Росії. Ним були написані роботи з цивільного та кримінального права, з проблем пенітенціарної системи, а також по проблемах соціального законодавства і соціальним реформам в країнах Західної Європи. Він проживав у Києві по вулиці Рейтарській, 13.

Дмитро Миколайович Григорович-Барський – ще один відомий діяч того часу – належав до відомої істинно київської родини. Він народився 1872 р., навчався в київській 4-й гімназії, закінчив юридичний факультет університету св. Володимира (1896 р.) і вступив кандидатом на судові посади при Київській судовій палаті. Прослуживши понад десять років, 1907 р. вийшов у відставку з

посади товариша прокурора окружного суду. Далі займався адвокатурою. 1910 року був обраний гласним міської думи від Старокиївської дільниці. Брав участь як захисник у справі М. Бейліса. На початку ХХ ст. Д. М. Григорович-Барський, – голова міського ломбарду, член Комітету міської публічної бібліотеки. У березні 1916 р. колеги-адвокати обрали його головою ради присяжних повірених.

Запровадження інституту адвокатури на території Російської імперії, в тому числі й в окрузі Київської судової палати, діяльність визначних адвокатів мало позитивний результат у контексті загальнодержавного реформування системи правосуддя. В силу існування градації адвокатів на присяжних та приватних повірених владі не вдалось досягти мети, передбаченої Судовими Уставами 1864 року, створити єдиний прошарок адвокатів з внутрішнім самоврядуванням для здійснення «скорого та праведного суду», хоча процес у відправленні та здійсненні правосуддя був відчутним

Джерела та література:

1. Курас Т. Л. Варшавская судебная палата: место в судебной системе Российской империи // Власть. – 2011 - № 1. С. 118-120.
2. Самойленко О.О. Реалізація судової реформи 1864 року в Україні: етапи і проблеми // Часопис Київського університету права // 2011 – (4) – ст. 23-26.
3. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. – СПб., 1887 г. – С. ?
4. Гессен И. В. История русской адвокатуры. М.: Юрист, 1997. – С. ?
5. Середкина О. А., Калашникова Е. Б. Формирование профессиональной адвокатуры в Российской империи // Science Time. - 2015. - №12(24). - С. 716 -719.
6. Святоцький О.Д., Михеєнко М.М. Адвокатура в Україні. – К.: “Ін Юре”, 1997. – 224 с.

7. Осадчук Е. И. История зарождения и развития адвокатуры в царской России // Ученые записки Орловского государственного университета. №4 (54), 2013. – С. 81-85.
8. История русской адвокатуры. Сословная организация адвокатуры, 1864-1914 гг. Т. 2 / Под ред.: М. Н. Гернет. — М.: Изд. Советов Присяж. Повер., 1916. – С.?